

Maria Torra

El context de la justícia juvenil a Catalunya

Resum

La intenció d'aquest article és fer una aproximació de la realitat del món social i educatiu en el camp de justícia juvenil, sempre tenint en compte l'educació com un dret inalienable de l'ésser humà. La finalitat, doncs, és entendre una mica més la nostra funció educativa, no només de tots els educadors i les educadores socials sinó de tots aquells agents i tècnics socials que participen en tot el procés educatiu d'aquell menor o jove quan entra dins del complex circuit de la justícia juvenil en el moment en què infringeix la llei i comet un delictes. Tots els professionals d'aquest gran engranatge treballen de forma multidisciplinària i en xarxa només amb un sol objectiu: una bona inserció socio-laboral i comunitària de cadascun dels infractors.

Paraules clau

Justícia juvenil, Educació social, Treball en xarxa, Inserció socio-laboral, Inserció comunitària

El contexto de la justicia juvenil en Cataluña

La intención de este artículo es aproximarnos a la realidad del mundo social y educativo en el campo de justicia juvenil, siempre teniendo en cuenta la educación como un derecho inalienable del ser humano. La finalidad es, pues, entender un poco más nuestra función educativa, no sólo de todos los educadores y educadoras sociales sino de todos aquellos agentes y técnicos sociales que participan en todo el proceso educativo de aquel menor o joven cuando entra dentro del complejo circuito de la justicia juvenil en el momento en que infringe la ley y comete un delito. Todos los profesionales de este gran engranaje trabajamos de forma multidisciplinaria y en red sólo con un solo objetivo: una buena inserción socio-laboral y comunitaria de cada uno de los infractores.

Palabras clave

Justicia juvenil, Educación social, Trabajo en red, Inserción socio-laboral, Inserción comunitaria

The Context of Juvenile Justice in Catalonia

This article sets out to establish the current reality of social work and community education in the field of juvenile justice, within the framework of education as an inalienable right of all human beings. Its purpose, therefore, is to understand a little more clearly the educational function not only of all social educators but of all social workers and social actors involved in the process of education of a child or young person who enters the complex circuit of juvenile justice from the point at which he or she breaks the law and commits an offence. All of the professionals in this interconnected system work as members of a multidisciplinary team with a single common goal: the satisfactory integration into the community and into employment of each of the offenders.

Keywords

Juvenile justice, Social education, Team working, Access to work, Integration into the community

Com citar aquest article:

Torra Reventós, Maria (2016)
 "El context de la justícia juvenil a Catalunya".
Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 62, p. 105-122

▲ Marc legal

Com expressa el Pla Director de Justícia Juvenil 2004-2007, Catalunya disposa d'un model adequat i consolidat de Justícia Juvenil, a partir de l'aprovació de la Llei Orgànica 5/2000 de la responsabilitat penal dels menors i la Llei del Parlament de Catalunya 27/2001 de Justícia Juvenil. Consolidat també per la implicació i per la participació activa de l'Administració, el sistema judicial i els professionals i entitats del sector.

El model actual aposta per la responsabilització dels menors i joves a través de mesures dissenyades i aplicades des d'un marc normatiu i uns òrgans gestors diferenciats de la protecció de menors i dels serveis penitenciaris

Catalunya ha desenvolupat un model singular i avançat de Justícia Juvenil. Amb els canvis accelerats en la realitat social, es requereixen noves respostes del sistema de Justícia Juvenil, per tant, el model actual aposta per la responsabilització dels menors i joves a través de mesures dissenyades i aplicades des d'un marc normatiu i uns òrgans gestors diferenciats de la protecció de menors i dels serveis penitenciaris. Aleshores, mitjançant l'aplicació de diferents programes i accions socio-educatives, dissenyats prèviament, volem aconseguir la integració social dels menors i joves que arriben a la nostra jurisdicció, tenint com a eix central la responsabilització dels seus actes.

Les principals característiques del sistema de treball desenvolupat en el terreny de l'atenció als menors i joves infractors, des del traspàs de les competències a la Generalitat l'any 1981, són:

- Un bon nivell de coordinació i entesa entre tots els operadors del sistema de Justícia Juvenil: jutges de menors, fiscalia, serveis de la Generalitat i col·lectius professionals.
- El foment dels processos de mediació entre el menor i la víctima com a fórmula alternativa de resolució del conflicte, així com la prioritització de les mesures de medi obert front a les mesures d'internament.
- L'atenció individualitzada dels menors i joves en els diferents programes d'intervenció.
- Una bona preparació tècnica i especialització entre els professionals dels diferents equips d'assessorament tècnic, mediació, medi obert i centres.
- Una forta voluntat de facilitar el diàleg i l'assumpció de compromisos davant les actuals dificultats, per part dels equips directius i els professionals en general.

Serveis i mesures judicials

Tot infractor disposa de diferents serveis i mesures judicials. Sempre en conordança tant amb els delictes comesos com en la seva evolució personal i social del menor i/o jove infractor.

El Servei de Mediació i Assessorament Tècnic

Aquest servei és especialitzat en assessorament i mediació, i té l'Oficina d'Atenció a la Víctima del Delicte (OAV). El servei d'assessorament és el que es presta quan detenen el possible infractor i el tècnic de guàrdia elabora un informe objectiu per presentar al jutjat de guàrdia per tal de poder decidir si es queda cautelat en un centre o cautelat en llibertat vigilada o bé es queda lliure amb càrrecs o sense. El servei de mediació és només per a tots aquells delictes tipificats com a lleus i fan de mediació entre l'infractor i la víctima, sempre que ambdues parts tinguin un interès real. El servei de l'OAV atén gratuïtament les demandes dels ciutadans/es víctimes de delictes i, un cop hi ha sentència judicial, ofereix:

- La informació que necessitin, facilitant a la víctima l'accés als ajuts.
- Serveis especialitzats i mitjans de seguretat per garantir-ne el procés de recuperació.
- Suport i contenció emocional necessàries en la situació de crisi i el seguiment de les actuacions judicials, facilitant-los l'accessibilitat.

Medi Obert

Aquest servei té la finalitat d'incidir en el procés de socialització dels menors i joves mitjançant la intervenció individualitzada en el propi entorn i amb una coordinació amb les diferents institucions, entitats i professionals de la comunitat. També s'intenta la col·laboració activa i pro-social de la família.

Les mesures judicials permeten fer un seguiment del seu procés de socialització, continuar i/o millorar els vincles de les relacions existents i treballar per assolir els objectius següents:

- Integració del menor o jove i la participació de la comunitat en la resolució del conflicte.
- Garantir l'atenció al menor o jove en els àmbits de salut, educació, lleure i inserció laboral.
- Suport en el procés d'inserció social.

- Implicació de la comunitat, mitjançant acords i convenis de col·laboració amb altres departaments, ajuntaments, consells comarcals i entitats del sector associatiu.

Per tant, és l'encarregat de supervisar les següents mesures judicials: tractament ambulatori, internament terapèutic, assistència a un centre de dia, permanència de caps de setmana, llibertat vigilada, convivència amb una altra persona, família o grup educatiu, prestacions en benefici a la comunitat i tasques socioeducatives. Tot seguit les expliquem.

- *Tractament ambulatori*
Es realitza un programa terapèutic de caràcter ambulatori que ajuda als menors/joves a superar processos addictius (alcohol o drogues il·legals). Es pot aplicar sol o com a complement d'una altra mesura.
- *Internament terapèutic*
No és una de les mesures habituals de privació de llibertat, però un jutge de menors pot imposar-la. Per executar-la es designa un recurs o una comunitat terapèutica que no depèn de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil, i el coordinador de l'equip de medi obert de la zona assigna un tècnic perquè en faci el seguiment i en controli l'execució.
- *Assistència a un centre de dia*
Els menors i joves que hi estan sotmesos resideixen en el seu domicili habitual i acudeixen a un centre, plenament integrat en la comunitat, dins d'un programa d'atenció integral durant el temps que determina la sentència per dur a terme activitats de suport, educatives, formatives, laborals i d'oci.
- *Permanència de cap de setmana*
Les persones resten en el seu domicili o en un centre fins a un màxim de 36 hores entre la tarda o nit del divendres i la nit del diumenge, llevat del temps que hagin de dedicar, si és el cas, a les tasques socioeducatives acordades pel jutge que s'hagin de dur a terme fora del lloc de permanència. S'aplica els caps de setmana a menors que cometen actes de vandalisme o agressions lleus i també per incompliments de les prestacions en benefici de la comunitat.
- *Llibertat vigilada*
Consisteix a fer un seguiment de l'activitat del menor o jove: de la seva assistència a l'escola, al centre de formació professional o al lloc de treball, segons els casos, procurant ajudar-lo a superar els factors que van determinar la infracció comesa. Així mateix, aquesta mesura obliga, en el seu cas, a seguir les pautes socioeducatives que assenyali l'entitat pública o el professional encarregat del seguiment, d'acord amb el programa d'intervenció elaborat a l'efecte i aprovat pel jutge. La persona sotmesa

a la mesura també està obligada a mantenir amb aquest professional les entrevistes establertes en el programa i a complir les regles de conducta imposades pel jutge, que poden ser alguna o algunes de les següents:

- Obligació d'assistir amb regularitat al centre docent corresponent, si el menor està en edat d'escolarització obligatori, i acreditar davant el jutge aquesta assistència regular o justificar, en el seu cas, les absències, les vegades que sigui requerit.
 - Obligació de sotmetre's a programes de tipus formatiu, cultural, educatiu, professional, laboral, d'educació sexual, d'educació viària o d'altres similars.
 - Prohibició d'acudir a determinats llocs, establiments o espectacles.
 - Prohibició d'absentar-se del lloc de residència sense autorització judicial prèvia.
 - Obligació de residir en un lloc determinat.
 - Obligació de comparèixer personalment davant el jutjat de menors o professional que es designi, per informar de les activitats fetes i justificar-les.
 - Totes les obligacions que el jutge d'ofici, o a instància del Ministeri Fiscal, estimi per a la reinserció social del sentenciat, sempre que no atemptin contra la seva dignitat com a persona.
- *Convivència amb una altra persona, família o grup educatiu*
Intenta proporcionar al menor un ambient de socialització positiu, mitjançant la convivència, durant un període determinat pel jutge, amb una persona o una família diferent de la seva o integrant-lo en un grup educatiu que s'ofereixi a complir la funció de la família pel que fa al desenvolupament de pautes socio-afectives pro-socials.
 - *Prestacions en benefici de la comunitat*
Aquesta mesura, que no pot imposar-se sense el seu consentiment, implica la realització de les activitats no retribuïdes que se li indiquin, d'interès social o en benefici de persones en situació de precarietat. Preferentment, es tracta que l'activitat tingui relació amb els béns jurídics afectats pels fets que ha comès. L'objectiu és que el menor compregui, durant la seva execució, que la col·lectivitat o determinades persones han sofert de manera injustificada unes conseqüències negatives derivades de la seva conducta. Es pretén que compregui que va actuar de manera incorrecta, que mereix el retret formal de la societat i que la prestació de les tasques que se li exigeixen és un acte de reparació just.
 - *Tasques socioeducatives*
La persona sotmesa a aquesta mesura ha de dur a terme, sense internament ni llibertat vigilada, activitats específiques de contingut educatiu encaminades a facilitar-li el desenvolupament de la competència social.

L'objectiu és que el menor compregui, durant la seva execució, que la col·lectivitat o determinades persones han sofert de manera injustificada unes conseqüències negatives derivades de la seva conducta

Internament en centres educatius

L'internament és una mesura privativa de llibertat que obliga el menor o jove a quedar-se en un centre educatiu o terapèutic, o bé en el mateix domicili, durant el temps imposat en la sentència.

Centre de menors de Justícia Juvenil

El jutge pot decidir que es porti un menor a un centre educatiu de Justícia Juvenil quan ha infringit la llei. Són llocs on es compleixen les condemnes imposades als menors entre 14 i 17 anys, i el principal objectiu és la reeducació perquè es puguin inserir de nou a la societat, de manera que canviïn la seva actitud per un futur pro-social.

La rutina del centre els manté ocupats tot el dia. Les seves principals funcions són:

- Oferir una resposta immediata i transitòria d'acollida i de protecció al menor que es trobi en situació de desemparament i d'alt risc social.
- Exercir una funció substitutiva de la família, que inclogui:
 - L'activitat educativa integral que el menor necessiti.
 - Cobrir-ne les necessitats bàsiques: alimentació, roba, allotjament, etc.
- Cura de la salut física i psíquica:
 - Realització d'un estudi diagnòstic interdisciplinari de la situació i de les necessitats del menor acollit.

Un cop el jutge dictamina que el menor ha de complir sentència dins un centre de menors, ha de decidir quin dels centres és el més adequat per aquell noi/a infractor/a, sempre tenint en compte la situació personal de cada noi/a. Existeixen diferents tipus d'internaments en centres educatius de Justícia Juvenil:

- *Règim tancat*: el menor o jove fa totes les activitats del programa educatiu dins d'un centre educatiu.
- *Règim semiobert*: el menor o jove fa algunes de les activitats del programa educatiu fora del centre.
- *Règim obert*: el menor o jove fa totes les activitats del programa educatiu fora del centre.
- *Internament terapèutic*: el menor o jove rep un tractament específic per a la seva alteració psíquica o dependència a substàncies tòxiques.
- *Permanència de cap de setmana* (en un centre educatiu o en el domicili): el menor o jove ha d'estar fins a un màxim de 36 hores en un centre o a casa seva, entre la tarda de divendres i la nit de diumenge.

Actualment hi ha set centres en tot el territori català:

- *Centre educatiu Els Til·lers* (unitat terapèutica): destinat a l'atenció de menors i joves que han de rebre una intervenció específica per a la seva alteració psíquica o dependència a substàncies tòxiques.
- *Centre educatiu L'Alzina*: destinat a l'execució de mesures d'internament fermes i cautelars en qualsevol tipus de règim.
- *Centre educatiu Can Llupià*: destinat a l'execució de mesures d'internament fermes i cautelars en qualsevol tipus de règim.
- *Centre educatiu El Segre*: destinat a l'execució de mesures d'internament fermes i cautelars en qualsevol tipus de règim.
- *Centre educatiu Oriol Badia*: destinat a l'execució de mesures d'internament fermes i cautelars en règim semiobert i obert.
- *Centre educatiu Montilivi* (unitat oberta): destinat a l'execució de mesures d'internament fermes i cautelars en règim semiobert i obert.
- *Centre educatiu Folch i Torres*: destinat a l'execució de mesures d'internament fermes i cautelars en règim semiobert i obert.

Tots els centres educatius es regeixen per la circular 1/2008, de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil, sobre les disposicions comunes de funcionament dels centres educatius. Aquesta circular estableix les normes comunes de funcionament i la seva organització per tal d'assegurar una convivència correcta i portar a terme els programes de tractament d'intervenció educativa i les funcions de custòdia dels menors i joves interns.

La Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil, per mitjà del Servei de Centres Educatius, s'encarrega d'establir les línies comunes dels programes d'intervenció que es duen a terme als centres educatius de Catalunya, i fer-ne el seguiment de l'execució. Cada menor o jove internat té un programa individualitzat que inclou les activitats educatives i/o programes de tractament que ha de dur a terme. Els programes d'intervenció poden ser generals, destinats a tota la població internada o d'actuació especialitzada, només per a aquells menors i joves que tenen determinades problemàtiques.

Els programes d'intervenció poden ser generals, destinats a tota la població internada o d'actuació especialitzada, només per a aquells menors i joves que tenen determinades problemàtiques

Programes generals

Competència psicosocial

L'executa l'educador social. La intervenció en l'àrea de la competència psicosocial sorgeix com a resposta a les mancances detectades en la població adolescent i jove dels centres de Justícia Juvenil i com a proposta d'intervenció organitzada i sistematitzada per millorar els aspectes relacionats amb el desenvolupament de les competències personals. Per a cada menor o jove serà

possible focalitzar la intervenció en una àrea segons les necessitats detectades i les prioritats establertes. Se centra a millorar la competència psicosocial i la resiliència mitjançant la millora de les àrees següents:

- *Habilitats socials i interpersonals*: competències que afavoreixen un comportament social afectiu.
- *Habilitats per al maneig emocional*: competències útils per a la gestió positiva de les emocions. Autocontrol conductual i emocional.
- *Habilitats cognitives*: destreses adients per fer front situacions vitals conscientment i raonadament. Desenvolupament de valors pro-socials.

Hàbits bàsics i habilitats domèstiques

L'executa l'educador social. La intervenció en aquest àmbit està justificada per la finalitat reinseridora dels centres de Justícia Juvenil ja que en aquest programa es treballen continguts fonamentals per a una bona integració social dels menors i joves. També la Llei 27/2001 justifica el programa, ja que estableix, en l'art. 20, apartat f) l'obligació dels menors de complir les normes establertes referents a la higiene, la sanitat, el vestuari i l'endrega personal. L'apartat g) del mateix article també obliga a complir les prestacions personals obligatòries que consten en les normes de funcionament intern per al bon ordre, la neteja i la higiene del centre. L'objectiu principal és l'assoliment del major grau d'autonomia en aspectes relacionats amb els hàbits bàsics i les habilitats domèstiques.

Educació per a la salut

Entre el col·lectiu d'adolescents, l'educació per a la salut es fa especialment necessària. Els temes relacionats amb la salut gairebé mai no es troben en el conjunt de prioritats d'aquests grups

L'executa l'educador social. La salut és un aspecte fonamental a la vida de totes les persones i apareix com un dret bàsic a la Declaració Universal dels Drets Humans. És un bé en si mateix i un recurs imprescindible personalment i socialment. Promoure la salut significa capacitar les persones perquè puguin augmentar el control sobre la seva salut i millorar-la. L'educació per a la salut és un procés ampli dirigit a afavorir l'adquisició i desenvolupament de les habilitats conductuals, emocionals i socials, necessàries per mantenir un estil de vida saludable. Entre el col·lectiu d'adolescents, l'educació per a la salut es fa especialment necessària. Els temes relacionats amb la salut gairebé mai no es troben en el conjunt de prioritats d'aquests grups. A l'adolescència, la malaltia se sent com una possibilitat molt llunyana. Nois i noies aprenen noves formes de relació, estan exposats a influències diverses i se senten atrets pel risc. Tot això els fa estar més receptius a situacions associades a conductes no saludables. L'educació per a la salut als centres de Justícia Juvenil ha d'integrar aquelles actuacions encaminades a facilitar que els menors i joves vagin adquirint els coneixements i les habilitats necessàries per a prendre decisions responsables en relació amb la salut personal, la dels altres i amb la cura de l'entorn. La intervenció en educació per a la salut als centres cal entendre-la com una àrea d'intervenció transversal que ha

d'estar completament integrada i inserida en el projecte educatiu de centre. Per això, la resposta l'han de donar tots els agents implicats en l'estructura de l'organització. L'aportació específica que fa el programa d'educació per a la salut que es definirà a continuació és la de complementar la intervenció en educació per a la salut al centre, en un context de formació i especialització de les àrees bàsiques que s'inclouen i que es desenvolupa amb els objectius i continguts següents.

Tutoria

L'executa l'educador social. Els menors i joves internats als centres requereixen d'una intervenció individualitzada, periòdica i constant durant tot l'internament que els faciliti un espai de reflexió del propi procés educatiu i que serveixi de reforç a tota la intervenció que es du a terme al centre. El professional referent per a cada menor o jove, durant l'internament, és aquell educador-tutor assignat especialment per a ell. Tots els menors i joves amb mesures d'internament han de tenir assignat un tutor i han de rebre una intervenció individualitzada, segons el mandat de la Llei 5/2000 i la Llei autonòmica 27/2001. La intervenció educativa individualitzada necessita una programació específica i única per a cada menor o jove, segons les seves necessitats i els factors de risc detectats. El tutor, com a membre de l'equip multidisciplinari, ha de dur a terme el seu programa a partir del treball interdisciplinari i ha de donar suport a aquelles actuacions que es duguin a terme en els protocols i altres programes: competències psicosocials, educació per a la salut i programes d'actuació especialitzada. L'objectiu essencial d'aquest programa és implicar els menors i joves en el seu PTI, motivar-los i orientar-los vers un procés de canvi favorable a la reinserció social, tot reforçant la intervenció general i especialitzada del centre.

La intervenció educativa individualitzada necessita una programació específica i única per a cada menor o jove, segons les seves necessitats i els factors de risc detectats

Reforç en l'entorn familiar

L'executa el treballador social. La intervenció en l'àrea de la família és especialment necessària en la Justícia Juvenil. D'una banda, perquè els menors d'edat legalment depenen de l'acció i decisions dels seus tutors legals. D'altra banda, perquè la reinserció social dels menors i joves requereix de la implicació i suport del seu entorn familiar. L'avaluació de diferents programes d'intervenció i prevenció familiar mostren com amb la millora de les habilitats educatives i de gestió familiars s'aconsegueixen beneficis significatius en les relacions intrafamiliars entre els menors i joves i els pares o tutors. Els seus efectes positius semblen generalitzar-se a altres entorns i perdurar al cap del temps. Cal apostar pel treball en aquesta línia ja que la família pot esdevenir el principal factor de protecció per al menor o jove. Per tant l'objectiu o funció principal d'aquest programa és reforçar l'entorn familiar dels menors i joves amb mesures d'internament a través d'una intervenció planificada.

Cultura, lleure i oci

L'executa l'educador social. L'article 16 de la Llei 27/2001 especifica que "la vida en el centre ha de prendre com a referència la vida en llibertat i ha de reduir al màxim els efectes negatius que l'internament pot comportar per als menors o els joves". L'objectiu principal d'aquest programa de tractament és afavorir l'educació en el lleure dels menors i joves mitjançant la seva participació en activitats d'oci, cultura i lleure.

Educació física i esport

L'executa el mestre del Departament d'Ensenyament. La intervenció en l'àmbit de l'educació física ve justificada en l'apartat d) de l'art. 19 de la Llei 27/2001 que estableix el dret dels menors i joves internats a rebre una educació i una formació integrals en tots els àmbits. Els objectius o funcions principals d'aquest programa són oferir als menors i joves interns matriculats a l'ESO la formació corresponent a l'àrea d'educació física i també que millorin les seves condicions psicofísiques.

Educació per a la diversitat

L'executa l'educador social. En un món cada vegada més globalitzat es fa necessari el treball de la diversitat cultural com a element de riquesa i com una de les principals eines de prevenció i resolució de conflictes. A més, la diversitat no és només la presència de grups culturalment diferents, sinó una multiplicitat de factors que es combinen entre ells, no hi ha una única diversitat (cultural) sinó moltes diversitats. Per això, és important intervenir educativament en aquesta línia. La funció principal és la de promoure l'atenció i la intervenció de caire personal i educatiu als menors i joves, per tal de facilitar les interaccions entre col·lectius i la integració d'aquests en l'entorn social.

Programes d'actuació especialitzada

Drogodependències i altres addiccions

L'executa l'Equip de Salut Mental i altres Addiccions (Hospital St. Pere Claver). L'etapa de l'adolescència és un dels moments en què s'inicien els primers contactes amb les drogues. La variabilitat quant als factors que poden influir des d'aquest primer contacte fins a la possible instauració d'un patró de consum continuat és diversa. Per tant, la intervenció del programa de tractament de drogodependències i altres addiccions es planteja des d'una

perspectiva global: la intervenció amb els menors o joves i la intervenció amb les seves famílies i el seu entorn de referència més proper. La prevenció primària està orientada a fomentar estils de vida saludables per impedir o retardar l'aparició d'una situació relacionada amb el consum de drogues (educació per a la salut). La prevenció secundària és més especialitzada, adreçada a aquells grups que ja han entrat en contacte amb el consum de drogues (actuacions per a la reducció de danys) i realitza un tractament o intervenció més directa per a aquells casos on la pauta de consum està més instaurada.

Problemàtiques de salut mental

L'executa l'Equip de Salut Mental i altres Addiccions. Durant el període d'internament poden donar-se múltiples circumstàncies en què els menors o joves requereixen atenció especialitzada en problemàtiques de salut mental. L'actuació dels professionals especialitzats (psiquiatres i psicòlegs) es complementa amb l'actuació dels psicòlegs i equips multidisciplinaris dels centres educatius. Les circumstàncies del mateix internament sovint faciliten la detecció de necessitats i és possible aturar una situació que suposa danys i un risc de deteriorament per al menor o jove i el seu entorn. Aquesta assistència ha de ser coherent i organitzada a través del programa de tractament individualitzat de cada un dels menors i joves.

Delictes sexuals

L'executa el psicòleg del centre. L'etapa de pubertat i l'adolescència és un període de desenvolupament i evolució sexual (curiositat sexual, inici dels primers contactes, autoafirmació en la pròpia orientació sexual...). Aquest moment evolutiu, per si sol, ja determina unes diferències significatives respecte a les característiques pròpies del període de l'adult. És per això que els menors i joves agressors, en el moment de la intervenció, també tenen necessitats específiques diferents a les dels adults. La intervenció del programa de delictes sexuals es planteja des de dues vessants: la intervenció amb els menors o joves i la intervenció amb les seves famílies. L'aprenentatge no ha d'implicar només el menor o jove sinó també el seu context relacional més immediat, que ha d'aprendre noves formes de funcionament. D'altra banda, s'han de construir i enfortir espais que facilitin els desenvolupaments pro-socials. L'objectiu principal d'aquest programa de tractament és, doncs, intervenir de manera global i individual amb els menors o joves que han comès delictes contra la llibertat sexual (agressió sexual i/o abús sexual) per evitar, d'una banda, la reincidència (noves víctimes) i, d'altra banda, que adolescents agressors es converteixin en adults agressors.

Delictes violents

L'executa el psicòleg del centre. Tot i que l'adolescència no ha de ser necessàriament una etapa problemàtica, alguns estudis mostren que les exigències pròpies d'aquest període poden repercutir en l'autoestima i l'autoconfiança, en una major ansietat, en conductes delictives i en un augment de sentiments negatius.

Aquest moment evolutiu, per si sol, ja determina unes diferències significatives respecte al període adult. És per això que els menors i joves agressors, en el moment de la intervenció, també tenen necessitats específiques diferents a les dels adults. Intentar que aquestes conductes agressives no s'instaurin com a patró de resposta habitual és un dels aspectes que marcarà aquesta diferència. Això no són més que trets generals, però que serveixen de referència per situar-se davant el subjecte susceptible d'intervenció.

La intervenció del programa de delictes violents es planteja des de dues vessants: la intervenció amb els menors o joves i la intervenció amb les seves famílies. L'aprenentatge no ha d'implicar només el jove o menor sinó també el seu context relacional més immediat, que ha d'aprendre noves formes de funcionament. D'altra banda, s'han de construir i enfortir espais que facilitin els desenvolupaments pro-socials. L'objectiu principal d'aquest programa és, doncs, intervenir de manera global i especialitzada amb els menors i joves que han comès delictes de violència contra les persones¹ per evitar, d'una banda, la reincidència (noves víctimes) i, d'altra banda, que menors o joves agressors es converteixin en adults agressors.

Professionals dels centres educatius

Dins dels centres educatius es treballa de forma multidisciplinària, és a dir, el seguiment de casos es fa mitjançant diferents professionals de l'educació: un educador/a social, un treballador/a social i un psicòleg/a, el mestre d'ensenyament i el mestre del taller d'ocupació laboral. Es realitzen, al llarg de tota la mesura d'internament, reunions de seguiment dels casos, que normalment són trimestrals, però que es fan sempre que són necessàries per al bon seguiment del cas individualitzat. Hi són presents el coordinador de la unitat del menor o jove i el sots-director o, en el seu defecte, el director del centre.

Educador social

Fa atenció directa als joves de la unitat de convivència on està assignat: transmissió de bones pràctiques quotidianes, resolució de conflictes, habilitats socials i, de forma paral·lela, té al seu càrrec sis casos de menors/joves interns. L'educador que no porti casos de mesures judicials de menors/jo-

ves desenvolupa els diferents programes assignats per la Direcció General de Justícia Juvenil i alguna activitat més requerida també per la DGJJ. I realitza els respectius informes que encomanen els jutjats.

Psicòleg

Fa el seguiment psicològic d'una trentena de casos de menors/joves, realitza els programes especialitzats de delictes sexuals i de delictes violents (de forma grupal i/o individual) i tots els informes encomanats pels jutjats.

Treballador social

Fa l'avaluació i el seguiment de les famílies dels menors/joves i de les seves relacions intrafamiliars. Intenta treballar els vincles afectius, i que aquests siguin pro-socials.

Mestre d'ensenyament

És un mestre del Departament d'Ensenyament el qual acompanya la formació reglada. L'adaptació curricular es fa en funció de les característiques del menor; tanmateix, sempre treballen a partir del potencial de cada menor, i no sempre cal una adaptació curricular.

Mestre de formació ocupacional

Són monitors de taller de formació ocupacional els que desenvolupen aquesta activitat. Tots els tallers tenen un conveni amb el Servei d'Ocupació de Catalunya (SOC) per tal que els cursos siguin homologats i vàlids per al Departament de Treball. Amb l'objectiu de poder realitzar pràctiques prelaborals per, després, aconseguir una bona feina i entrar en el món laboral.

Pre-adolescents i adolescents infractors i els fins de la Justícia Juvenil

Quan el menor traspasa la línia de la transgressió i realitza accions associals i/o actes delictius inicia una etapa on és susceptible de visitar tot el circuit i serveis de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil. Abans de començar, els professionals socials hem de tenir sempre present la Llei Orgànica 5/2000, de 12 de gener, la qual regula la responsabilitat penal dels menors (legislació nacional), la Llei 27/2001, de 31 de

desembre, de Justícia Juvenil (legislació autonòmica), amb totes aquelles circulars i instruccions de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i Justícia Juvenil i sempre tenint en compte i amb vigència els drets dels menors: la Convenció dels drets del nen de l'Assemblea General de les Nacions Unides de 1989.

Ens centrem en la individualització de les intervencions educatives, en funció de les circumstàncies de cada cas, fent un treball multidisciplinari gràcies a la formació especialitzada de cada professional que intervé en el cas i en cada fase a què arriba l'adolescent

La nostra llei autonòmica, la Llei 27/2001 del 31 de desembre de Justícia Juvenil, destaca la nostra figura professional, els educadors socials. Per tant, gràcies a aquesta llei ens centrem en la individualització de les intervencions educatives, en funció de les circumstàncies de cada cas, fent un treball multidisciplinari gràcies a la formació especialitzada de cada professional que intervé en el cas i en cada fase a què arriba l'adolescent, fomentant alhora la participació i la col·laboració d'altres instàncies i organitzacions: el que anomenem el treball en xarxa. El treball individual es realitza mitjançant els programes de tractament amb una intervenció educativa en l'àmbit dels menors infractors i es poden dur a terme en un context d'execució penal, és a dir, de control. Per tant, de forma integral es dona resposta a la infracció penal dels menors (mesura privativa de llibertat), la qual cosa els ajuda a sentir-se responsables dels propis actes i a comprendre l'efecte que aquests tenen sobre els altres: un estímul del procés de canvi de la seva conducta. Cal assenyalar la figura de l'educador social en medi obert, que facilita el compliment de les mesures de llibertat vigilada, perquè som conscients de la importància de la situació familiar, l'entorn social, l'ensenyament i l'ocupació laboral tant del menor com del seu entorn familiar. Aquests són els elements primordials que són facilitats als fiscals i jutges de menors per tal de donar la resposta més adequada a cada cas d'infracció penal.

La conclusió és, doncs, que cal potenciar i implementar les mesures d'execució penal no privatives de llibertat a la comunitat, sempre que es puguin portar a terme dins dels seu propi entorn familiar i social. Si no es poden implementar les mesures no privatives de llibertat a la comunitat i els infractors han de complir mesura judicial dins d'un centre educatiu, sempre s'ha d'implementar la intervenció educativa, i tenint present que una segona o tercera oportunitat pot fer canviar certs aspectes personals, amb la finalitat de poder tenir una vida més normalitzada i pro-social que l'anterior.

Els agents socials de Justícia Juvenil sempre treballem en tres eixos:

1. *Intervenció a les persones afectades*: tenint en compte que les nostres actuacions son d'adaptació permanent pels perfils heterogenis dels menors/joves a les noves demandes legals. Intervenció sobre l'atenció a les víctimes i intervenció en el suport a les famílies d'aquestes persones.
2. *La justícia*: la nostra nova legislació de Justícia Juvenil parteix d'uns principis rectors alineats amb les resolucions internacionals més avançades i basats en el consens entre els operadors del sistema. Ara cal impulsar l'esperit dels legisladors amb el desplegament reglamentari i, si s'escau, amb propostes de millora del marc legal.

3. *La comunitat*: proximitat, implicació cívica i acció compartida gràcies al treball en xarxa de diferents institucions socials i comunitàries. Existeix ja una participació social i ciutadana que afavoreix un major coneixement i sensibilitat envers la problemàtica que pateixen els joves i menors delinqüents, però encara falta treballar més en aquesta direcció; una conscienciació més intrínseca, polítiques de prevenció respecte a la intervenció preventiva i a la implicació de l'entorn del menor o jove.

La relació educativa entre educand i educador/a

Els menors adolescents estan en una etapa de constant transformació i desenvolupament en què experimenten canvis físics, socials, personals, emocionals i cognitius. Comencen a relacionar-se més amb els seus semblants i iguals i a separar-se de la seva família, cosa que els pot ocasionar comportaments disocials, de risc i conductes delinqüencials. És, doncs, quan ens trobem amb el comportament conflictiu de l'adolescent, que els professionals hem d'afrontar el seu maneig de l'enuig, la seva passivitat, la seva desmotivació i els seus comportaments transgressors i/o violents de les normes.

Els educadors socials donem noves propostes de vida normalitzades i pro-socials amb la finalitat que els destinataris infractors canviïn el que creien fins ara per uns valors i inquietuds pro-actius i socialitzadors. Però tot plegat no és una feina fàcil, no només per als professionals sinó també per als propis destinataris transgressors. Perquè com a educadors socials ens trobem amb el comportament conflictiu de l'adolescent i la seva desmotivació al canvi personal. Com a transgressor ha de tenir voluntat al canvi i, també, voler transformar els seus esquemes mentals i portar una vida normalitzada dins del cànon de la legalitat.

Per començar aquesta gran fita, primer hem de comprendre les conductes transgressores de l'adolescència i reflexionar sobre les característiques que les intervencions han de tenir per afavorir el seu desenvolupament. Hem d'analitzar les característiques del procés de canvi en aquesta etapa, concedint especial importància a les dinàmiques de relació amb l'entorn i les necessitats pròpies de l'adolescent.

A partir de la voluntat de canvi, els professionals no podem caure en l'error d'idealitzar on poden arribar. Hem d'extreure els límits i les possibilitats de l'educand. Hem de treballar amb objectius viables i palpables i sense ser agosarats. Treballar de mica en mica, un pas rere un altre. Per tant, tenint coneixement de les necessitats i de les seves capacitats individuals li hem d'oferir suficients eines, recursos i estratègies per tal que, una vegada que les assumeixin, les puguin posar en pràctica i resoldre els conflictes mitjançant

Els professionals hem d'afrontar el seu maneig de l'enuig, la seva passivitat, la seva desmotivació i els seus comportaments transgressors i/o violents de les normes

el diàleg. També hem de tenir present que, sovint, el canvi dels adolescents no és pas immediat, és sempre gràcies al seu esforç continu i, malgrat això, sovint fracassen o tiren la tovallola. En aquestes situacions cal escoltar-los i col·laborar amb ells, donar-los suggeriments i possibilitar fer les devolucions dels seus canvis personals i de les seves petites fites.

Tenint en compte l'entorn i les necessitats dels adolescents, un altre ítem remarcable i important en aquests anys de crisi és la pobresa i el desemparament d'un inadequat exercici de la responsabilitat dels progenitors (una realitat emergent). Són els serveis tècnics de Justícia Juvenil a Catalunya els que centren les seves actuacions entorn els factors criminòlegs de risc de reincidència delictiva dels menors i joves infractors. I els serveis tècnics d'Atenció a la Infància i l'Adolescència ho fan en l'assistència als menors i joves. Un denominador comú del desemparament i la delinqüència juvenil és el factor crític d'alt risc social d'identitat de molts d'aquests joves desemparats i delinqüents alhora. És una història personal, familiar i social marcada per una situació de pobresa.

Una possible solució a aquesta pobresa és invertir en serveis de prevenció i atenció especialitzada a la vulnerabilitat personal i l'exclusió social i a la reincidència delictiva juvenil

Una possible solució a aquesta pobresa és invertir en serveis de prevenció i atenció especialitzada a la vulnerabilitat personal i l'exclusió social i a la reincidència delictiva juvenil. Davant d'aquesta situació, els reptes per millorar l'atenció especialitzada i la protecció social dels infants i joves són múltiples i diversos: cobrir primer les necessitats bàsiques per evitar la sobre-exposició als factors de risc, comprendre la realitat social i familiar i l'ús dels recursos existents (retallats per la crisi). I una realitat existent és que arraconen tots aquells menors i adolescents que no tenen formació ni feina, amb la crisi no hi ha demandes laborals per als adolescents. És el moment d'emfatitzar el treball en xarxa amb el Departament de Justícia, el Departament d'Atenció a la Infància i Adolescència juntament amb el Departament d'Ensenyament i, també, amb el SOC, perquè treballin de forma multidisciplinària.

Pel que fa a la pobresa, també és un dels principals factors de risc dels menors. Les experiències viscudes tenen un gran impacte en la salut. En els tres primers anys de vida és molt important l'afecte i l'estimació per tal que tinguin un bon desenvolupament psíquic i físic al llarg de la vida. L'impacte de la pobresa sobre la salut mental apareix quan són adolescents i adults, i és aleshores quan arriben a una situació extrema de marginació social i amb un component d'estigma. Per tant, cal fer polítiques de prevenció respecte a les famílies, joves i adolescents. Prevenció per als nois del carrer i prevenció mitjançant punts de referència com els casals de barri, centres de dia, centres oberts, centres per a drogodependents, centres d'informació sexual i sanitària del VIH, etc. En aquests centres es poden oferir espais de lleure però també un plat calent cada tarda (mitjançant la tarda de cine es dona el berenar) i també classes de repàs, classes d'anglès, aules d'ordinadors per fer els deures, etc. Aquests serveis els donen la possibilitat de sentir-se acceptats entre els seus iguals, fet molt important durant l'adolescència.

Quan el menor o adolescent entra en el circuit de Justícia Juvenil el tècnic educador social no només treballa el fet delictiu del menor sinó també transmet valors, competències i habilitats socials i hàbits bàsics necessaris normalitzats. Sovint ens trobem amb menors i joves institucionalitzats amb un discurs pro-social après i que són realment disocials i transgressors de la norma. En aquest sentit, ens trobem amb diverses dificultats per capgirar la seva piràmide de valors. Són els adolescents que presenten dificultats importants per superar el procés de construcció d'una identitat pròpia. Esquiven els obstacles en una societat amb pocs recursos i sovint sense suport. A més, la societat canvia de forma permanent i la crisi actual fa trontollar l'estructura familiar. Aquest és un factor actual que genera dificultats de control i d'autoritat per part dels progenitors cap als seus fills, i més si són adolescents, que són els que, sovint, necessiten traspassar els límits de la normalitat i legalitat. Parlem, doncs, d'un context on els límits conductuals i socials es perden. Si, a més, hi afegim totes aquelles circumstàncies relacionades amb la immigració, el xoc cultural o el desarrelament, es presenten situacions extremament delicades.

Per tant, quan ens arriben els adolescents ens trobem que, d'entrada, rebutgen tot allò que els oferim. No volen mostrar les mancances tan evidents que tenen. Es mostren amb una gran impunitat, tenint conductes desafidores per mantenir a ratlla el seu maneig de l'enuig i l'ansietat. No demanen ajuda malgrat que la necessitin i la vulguin, perquè demanar-la els suposa acceptar els errors comesos, explicitar-los i intentar fer el canvi de tot allò necessari per portar una vida normalitzada i legalment correcta. Fer-ho els repercutiria essencialment en el seu ésser: fer un canvi en la seva escala de valors i aconseguir la tranquil·litat intrínseca.

Els professionals treballem amb uns adolescents que no volen ser "ajudats" i que ens utilitzen només per cobrir les necessitats que ells volen i que creuen que tenen. Durant el seu llarg internament, poden canviar cap a una progressiva acceptació de la nostra intervenció educativa mitjançant la relació. El contacte diari posa en joc la nostra capacitat professional perquè s'impliquin en el camí de l'autonomia i responsabilitat. Treballem a partir de la contenció, d'un clima de respecte i de reconeixement i diàleg respecte els menors.

El que no ho podem obviar és que els menors que ens arriben tenen una mesura judicial imposada. Tenir imposada una mesura judicial comporta la privació de llibertat, fet que els adolescents infractors no viuen bé perquè és una cosa imposada i obligada. D'una banda, és la resposta sancionadora d'haver transgredit la Llei Orgànica 5/2000 (reguladora de la responsabilitat penal dels menors) i, per l'altra, han d'executar una mesura amb una intervenció educativa de tot allò que cal millorar partint de les seves mancances. A més, quan arriben a un centre educatiu de Justícia Juvenil es regeixen per la Llei 27/2001 de 31 de desembre, la qual és la reguladora de la normativa per al bon funcionament dels centres educatius.

No demanen ajuda malgrat que la necessitin i la vulguin, perquè demanar-la els suposa acceptar els errors comesos, explicitar-los i intentar fer el canvi de tot allò necessari per portar una vida normalitzada i legalment correcta

Durant el seu llarg internament, poden canviar cap a una progressiva acceptació de la nostra intervenció educativa mitjançant la relació

És del tot necessari comptar amb tots els professionals dels serveis de la xarxa pública i privada implicats per treballar conjuntament

És del tot necessari comptar amb tots els professionals dels serveis de la xarxa pública i privada implicats per treballar conjuntament. Cal fer un treball en xarxa de forma multidisciplinària i interdisciplinària (recursos comunitaris, Departament d'Ensenyament, SOC, etc.).

Com a conclusió final voldria subratllar que els agents, tècnics, educadors socials i col·laboradors socials que treballem en xarxa fem ús de la intervenció educativa com una eina prioritària per incidir en el complex procés d'inserció social del menor infractor, sigui quina sigui la mesura que compleixi: en règim tancat en centres educatius de Justícia Juvenil, tenint una actuació educativa més intensa; en règim obert en centres educatius de Justícia Juvenil, incidint permanentment en l'actuació educativa i fent de pont entre el menor i l'entorn on pròximament tindrà una relació estreta sense cap intermediari que l'acompanyi; i les diferents mesures en medi obert, incidint en el procés de socialització mitjançant una intervenció educativa en l'entorn familiar i social comunitari. Tot això per tal de fer-los responsables dels seus actes i de les conseqüències que se'n deriven, perquè puguin arribar a ser autònoms i puguin tenir una vida amb una inclusió social òptima. No és una tasca fàcil i el percentatge d'inserció és menor del que ens agradaria, però quan s'aconsegueix que un menor surti de la inèrcia malèvola, els tècnics de l'àmbit social creiem que els nostres esforços valen la pena, perquè tractem amb persones i tot esforç, aleshores, és vàlid.

Maria Torra Reventós
Educatrice social
mtorra@gencat.cat

Bibliografia

- Circular 1/2008 del funcionament dels centres educatius.
Llei 27/2001, de 31 de desembre de Justícia Juvenil.
Llei Orgànica 5/2000, reguladora de la responsabilitat penal dels menors.
Pla director de Justícia Juvenil : *Línies estratègiques, objectius i actuacions 2004-2007*

1 Interpretem el terme delictes violents entenent que en el delictes existeix un exercici de la violència: "una agressió o un acte de violència física que és suficientment greu per causar dany a una altra persona o persones (talls, trencament d'ossos, mort, etc.) sense importar si efectivament hi ha dany resultant; o una amenaça que s'ha proferit sostenint un arma".
